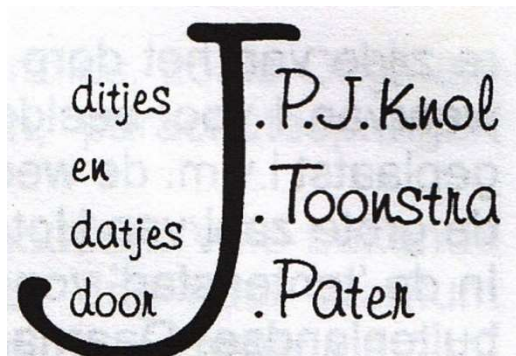

Ditjes en datjes

2006

maand *onderwerp*

- 01 Oorlogsherinneringen van mw. Annie Knipper-Doornbosch, deel 2 : de oorlog in en om Nieuwolda. Voor deel 1 zie 2005-12
- 02/03 Een bijzondere school om nooit te vergeten door Kor Brill : deel 1-2
- 04 Lambertus van der Glas en zijn echtgenoot Roos Borgman : deel 1-2
- 05 Oorlogsherinneringen van Truus Lommen : van Velden, Noord-Limburg naar Warffum bij Weeseman Biefketil
- 06 & 10 Hotel Gemeentehuis en andere gelegenheden met vergunning voor sterke drank. En over voetbal, kermis, dans, toneel ... deel 1-2
- 07/08 De wereld waarin Benjamin Broekema werd geboren : onze joodse dorpsgenoten en hun grootouders / referaat door Kor Brill
- 11/12 Hongerwinter in Warffum door René Renardel de Lavalette, Canada : deel 1-2

2006-01 Oorlogsherinneringen van mw. Annie Knipper-Doornbosch deel 2

Na enige tijd kon men dan de wol gemakkelijk van het vel trekken en spinnen op een spinnewiel. Deze werden onder anderen gemaakt door stelmaker Klont in Warffum. De familie Knipper had een opperwachtmeester van de rijkspolitie in de kost. Als deze hoorde dat er iets stond te gebeuren werden deze mensen 'via via' gewaarschuwd. Toen hij bijvoorbeeld vernam dat er paarden zouden worden gevorderd, lichtte hij de boeren in. Veel mensen verbouwden tabaksplanten. De bladeren hiervan werden gedroogd en tot tabak versneden. Op de vleessnijmachine van de slager werd heel wat tabak gemaakt. Knipper had een kistje onder de toonbank waaruit hij menig klant een prop tabak toeschoof.

De Duitsers werden steeds vervelender, omdat ze wisten dat ze in het nauw werden gedreven. Zo werd een boer, B.K. Bosma, in het laatst van de oorlog verraden en door de Duitsers opgepakt. Eén dag voor de bevrijding is hij bij Anloo gefusilleerd. Op Fiemel, bij de Punt van Reide (Termunten) werd in de laatste oorlogsjaren de Batterie Dollart Süd, een enorme verdedigingsvesting gebouwd door Russische krijgsgevangenen en ingericht met zwaar geschut. Het geheel was omgeven door een mijnenveld. Het gevolg was dat er zo nu en dan vliegtuigen werden aangeschoten die in de stralen van zoeklichten geraakten. De

vliegers lieten dan hun bommen vallen. Vaak waren er vuurgevechten met Duitse jagers boven de Dollard. Het was duidelijk, de strijd kwam dichterbij. Het bombardement op Emden was vanuit Nieuwolda goed te zien. Het was die nacht één vuurzee. Annie Knipper zegt hierover: "Het was een mooi maar ook een triest beeld, dat ik niet gemakkelijk vergeet. Ik dacht steeds aan die arme vrouwen en kinderen die omkwamen in de vlammenzee".

Toen op 13 april 1945 het geallieerde leger via Westerwolde optrok naar het noorden werden de kanonnen van Fiemel op het zuiden gericht, waardoor Nieuwolda in het vuurgebied kwam te liggen. Bij de projectielen die werden afgeschoten waren regelmatig blindgangers die in en bij het dorp neerkwamen. Als er werd gevraagd, hoorde je gesis of een knal, dat was dan een granaat die in de nabijheid ontplofte. Als het hevig tekeer ging vluchtte de familie in hun koelcel, deze had immers dikke muren. Ook de burens kwamen er bij. Nadat ze een hele dag in de cel hadden doorgebracht, kwamen er 's avonds Duitssprekende Poolse soldaten, die zeiden dat alle mensen moesten evacueren. De Polen in hun gevechtswagens trokken zich weer terug, Nieuwolda was nog niet bevrijd maar lag vanaf dat moment in het frontgebied. Overdag vielen overal granaten en als het donker was liepen er Duitse soldaten rond.

De volgende ochtend ging er een groep van driëntwintig personen, waaronder de familie Knipper met hun baby in de kinderwagen, lopende in de richting van 't Waar. Andere groepen liepen richting Midwolda, zoals de familie Koetze met hun dochter Ida (thans Ida Pater-Koetze). Dit gezin had hun oude grootmoeder van tachtig, die slecht ter been was, achterop een fiets gezet om haar naar bevrijd gebied te duwen.

Overall in de buurt hadden de Duitsers de bruggen opgeblazen, ook de brug bij 't Waar. De vluchtelingen moesten over een plank de andere oever bereiken. Lopende kon men slechts meenemen wat men kon dragen, verder werd alles thuis achtergelaten. Een dag tevoren was hier een granaat neergekomen, waarbij mensen waren omgekomen. Deze groep uit Nieuwolda ging naar een boerderij om onderdak te vragen voor de nacht. In de schuur bevonden zich echter een aantal NSB-ers die daar ook wilden bivakkeren. Zij vluchtten voor het geallieerde leger uit richting Duitsland. De boer was zeer resoluut. Hij stuurde de NSB-ers weg en de mensen uit Nieuwolda mochten in het stro slapen.

Aangezien er geen verlichting was in de schuur, nam Harm Knipper toen hij ging slapen de baby in zijn armen. Er kon 's nachts immers van alles gebeuren en dan moest de kleine Jan veilig zijn. In het donker kon men zo'n kind immers niet vinden.

Er moest verder ook gegeten worden, want iedereen had trek. De boer die de mensen onderdak verschafte had niet voor alle vluchtelingen genoeg in voorraad. Eén van de mensen, een keuterboertje, zei: "Ik heb een volle bus melk bij het huis achtergelaten". Dus werd besloten dat de groenteboer en Harm met de fiets de melk zouden halen. Goed en wel in Nieuwolda aangekomen ontplofte er een projectiel op het schoolplein waarvan Harm erg schrok. Nadat de bus met melk achter op de fiets was gezet, werd begonnen aan de terugreis. Voortdurend werd er in hun naaste omgeving gevraagd, zodat de twee mannen steeds dekking moesten zoeken in de walkant. Toen ze na deze enerverende tocht terugkwamen bij de schuur kon het uitdelen beginnen. Helaas, de melk was zuur geworden zodat alle moeite voor niets was geweest. De volgende ochtend vervolgde de groep zijn vluchttocht in de richting van Noordbroek dat reeds bevrijd was. In feeststemming stond de bevolking buiten te kijken naar de voorbijtrekkende vluchtelingen. In de school kregen ze onderdak aangeboden. Harm en zijn vrouw oordeelden echter dat dit onderkomen voor hun

baby minder geschikt was. Ze besloten verder te trekken en kwamen langs bakkerij Bulthuis. Harm kreeg plotseling een ingeving. Hij stapte naar binnen en vroeg de bakker om onderdak voor de komende dagen. Bulthuis zegt: "Waarom bij mij?" Daarop zegt Knipper: "Nou ik heb in Den Andel gewerkt in de slagerij van uw zuster Grietje Doornbosch", waarop Bulthuis verwonderd roept: "Bist doe Haarm din".

Meteen was het ijs gebroken en het gezin Knipper kreeg de voorkamer toebedeeld. Het gezin Bulthuis bestond uit zes personen, de ouders met vier kinderen. Toen er nog drie mensen bij kwamen moest er wel iedere dag worden gewassen. Annie Knipper nam deze taak voor haar rekening. Achteraf zegt ze hierover: "Voor mijn gevoel heb ik veertien dagen niets anders gedaan dan wassen". Zeep was er bijna niet, dat was wel een probleem en alles gebeurde met de hand. Wij hebben het er erg goed gehad. Ondanks alle gevaar ging Harm af en toe op de fiets naar huis om iets te halen. Het was een chaos in Nieuwolda. Een heel aantal huizen was kapot geschoten. De kerk had geen dak meer, van alle huizen waren door de luchtdruk de ruiten gesprongen. Honden, kippen, konijnen, schapen liepen op straat. Overal lag puin en steen. Bij een van de huizen stond een lijk in een overleden man die men niet meer had kunnen begraven.

In Wagenborgen was het ook flink tekeer gegaan, zelfs zo dat de psychiatrische inrichting moest worden ontruimd. Het was een triest gezicht die wezenloze patiënten op boerenwagens voorbij te zien gaan. Op zekere dag reden er in Noordbroek een hele colonne tanks richting Duitsland. De oorlog was nog niet voorbij. 's Nachts zag men in het noorden en oosten het branden van huizen of boerderijen die waren geraakt. Toen Harm weer eens thuis was, werd er behoorlijk geschoten uit het zuiden. Het was opvallend dat er vanaf Fiemel niet werd teruggevuurd. Dit was een teken dat de Duitse soldaten hun stellingen hadden verlaten.

Op 2 mei mochten de inwoners terug naar hun dorp. Er viel heel wat op te ruimen. Emmers vol glas van de gesneuvelde ruiten. Binnen waren kasten leeggehaald, vuile borden en kopjes stonden in de kamer. De soldaten hadden in de huizen veel viezigheid achtergelaten. Het plunderen van sieraden en goederen viel gelukkig mee. In Warffum bij de familie Doornbosch kwam het gerucht binnen dat in Nieuwolda alle huizen tot puin waren geschoten, behalve dat van Harm Knipper. De ouders van Annie stapten de volgende ochtend op de fiets om te zien of ze hulp konden bieden. Ze moesten echter ver omrijden omdat een groot gebied was geïndeerd en kwamen pas laat in de middag ter plaatse. Ze constateerden dat er van de slagerij tot de brug zeven huizen waren geraakt door elf voltreffers. De slagerij was inderdaad niet getroffen. Achter het pand van Knipper was een sloot waaruit later veel blindgangers te voorschijn kwamen.

In het dorp werden de NSB-ers opgehaald door de binnenlandse strijdkrachten. Ze werden gevangen gezet in een voormalig werkkamp in de polder ten oosten van Nieuwolda. Meisjes die met Duitse soldaten hadden geheuld werden kaalgeschoren. Op een dag ging Harm op de fiets naar Delfzijl. Hij zag langs de weg een aantal stokken in de grond met een helm daarop. Dit waren plaatsen waar een soldaat was gesneuveld. Langzamerhand kwam het leven weer op gang. Er waren weer biggetjes verkrijgbaar die door Harm werden verkocht aan arbeiders en particulieren en later door hem werden geslacht. Het vlees was schaars en bleef nog tot midden 1947 op de bon.

In 1946 kocht de familie Knipper de slagerij van Bolhuis aan de Oosterstraat en vestigde zich in Warffum. Harm verkocht zijn zaak in Nieuwolda aan slager Wachter, een oud-inwoner van Warffum, zijn vader had een boerderij in de Zuiderhorn. Dit jaar kan bij Jan Knipper de vlag uit met Knipper 60 jaar uw slager. Mevrouw Knipper hartelijk dank voor uw verhaal.
Jan S. Pater

2006-02

Een bijzondere school om nooit te vergeten door Kor Bril deel 1

De eerste generatie

Mijn grootmoeder ging naar de Openbare school. Haar vader was Jakobus Medendorp, met de bijnaam Kobus sarries. Hij was boerenarbeider. De toenmalige Nederlands hervormde kerk raakte zijn hart niet. In Warffum drong ook het gerucht door van ds. Hendrik de Cock in Ulrum. Kobus ging er heen, lopend, op klompen. Hij werd later lid van de Afscheiden kerk in Warffum. We werden in onze jeugd soms nog uitgescholden voor 'Cocksioanen', niemand van ze wist meer dat dit sloeg op ds. De Cock. Het was een zware tijd voor de jonge kerk. Sommigen in Groningen kregen vanwege de Afscheiding inkwartiering van soldaten, anderen kregen, ook in Warffum, zware boetes en de meeste mensen waren heel arm. Mijn grootmoeder had in het begin van haar huwelijk geen put en geen regenbak. Ze moest slootwater gebruiken. 'Ach Hilje' zei de boer, 'elk en ain drinkt toch slootwoader'.

Mijn grootmoeder moest van haar ouders de Openbare school verlaten en naar de nieuwe, de Christelijke lagere school, 'bie Polln', waar later de koekjesfabriek kwam. 'Moar doar heb ik nait veul meer leerd'. Ze hield van haar vader. Kobus werd later blind. Hij was een vroom man, tot zijn dood. 'Als ziende de Onzienlijke. Het is altemoal wit Hilje. Zalig zijn de doden die in de Here sterven. Doar heb ik nait veul meer leerd'. Maar het meest wezenlijke voor het leven had ze geleerd. Later, ik was misschien zeven jaar, vroeg ik haar 'Opoe hoe is het toch in de hemel? Dat zel ik die vertelln mien jong'. En ze las me voor, Openbaring 24: 'En ik zag een nieuwe hemel en een nieuwe aarde ... En ik zag de heilige stad, het nieuwe Jeruzalem nederdalen uit de hemel'. Om nooit te vergeten.

De tweede generatie

Mijn moeder had ook met de school te maken. Ze was dienstmeidje bij meester Kieft. Die was hier hoofdonderwijzer tot 1922. Toen ging hij naar Meppel; m'n moeder, ze was toen 25 jaar, ging mee naar het verre Meppel. Maar ze kon haar vriend, Reinder Jacobus, genoemd naar Kobus Medendorp - een mooie traditie - niet vergeten. Gelukkig is ze weer terug gegaan, anders had ik u deze herinneringen nooit kunnen vertellen. Toen kwam er een ander hoofd der school, onze onvergetelijke Meester Huizinga.

De derde generatie

Als ik terugdenk aan de lagere school van Warffum dan komen vele herinneringen in me op. Ik moest voor het eerst naar de lagere school, na twee jaar bewaarschool. Moeder zei, 'je moet je zondagse jas aantrekken'. Ik was bang dat dat te aanstellerig was. Maar ik ging met broer Marten, die was groot, hij ging al naar de vierde klas.

En daar was onze juffrouw Achterhof met prachtige grote ogen. Ik zou haar graag nog even de hand willen schudden, maar dat kan niet meer. Toen kregen we meester Ten Haaf. Dat

was een strenge meester. Maar pa en moe spraken altijd met veel respect over hem, dus het zou wel goed zijn. Meester Ten Haaf gaf degelijk les. We waren net overgegaan naar de tweede klas, toen begon de oorlog. 'Marten, wat is een land en waar ligt Duitsland?' 'Achter oom Jan in Roodeschool'. Meester Huizinga moest opkomen voor militaire dienst. Daarna gingen we naar de klas van meester Hummelen. Een sympathieke man. Hij vertelde altijd mooi over bijbelse geschiedenis. Eens vertelde hij over de satan die op en hoge berg aan Jezus alle koninkrijken der aarde liet zien. Ik vroeg: 'Hoe kan dat nou, de aarde is toch rond?' Meester keek me streng aan. Ik dacht: "Ik heb iets verkeerd gezegd (later dacht ik ook, zulke vragen passen niet bij de bedoeling van de Bijbel)". En dan meester Huizinga. Daar kunnen we eindeloos over vertellen. Maar hij heeft al zijn talenten gebruikt om ons degelijk les te geven.

Deze onderwijzers hebben ons christelijk onderwijs gegeven. Ze stonden achter dat wat ze zeiden. Dit blijft je je leven lang bij, in dankbaarheid. En wonderlijk mooi is, al je klasgenoten blijven vrienden en vriendinnen voor het leven.

Toen ik deze herinneringen opschreef, was mijn kleinzoon geboren, Bastiaan Antonie genoemd naar zijn overgrootvader in Baflo, meester Antonie Vonk. Van Kobus Medendorp tot Basje zijn zes generaties. Ik hoop dat onze kinderen en kleinkinderen een school krijgen zoals onze school in Warffum.

2006-03 Een bijzondere school om nooit te vergeten door Kor Bril deel 2

Herinneringen en verder zoeken

Waarom werd de vader van de leerlinge van 1886, Hilje Medendorp, Kobus sarries genoemd? Aan het einde van wat nu de Cronjéstraat heet, stond vroeger een molen. Het schuurtje ernaast werd sarrieshut genoemd. Een sarries moest de belasting voor het gemaal innen⁴. K. ter Laan vertelt er over in de 'Groninger Encyclopedie'. Misschien was Kobus' vader of grootvader een sarries.

Hij liep al op jonge leeftijd naar Ulrum, hij was nog vrijgezel want toen Hendrik de Cock in 1842 overleed was hij pas 20 jaar. Ds. De Zwart vertelt er ook over in 1935: "Ook vanuit Warffum zijn er geweest die zich opmaakten de voetreis te ondernemen van meer dan 4 uren ..." ⁵. De Gereformeerde kerk werd gesticht in 1835. Kobus was toen 13 jaar. Koning Willem I, zelf ook het hoofd van de N.H. Kerk, wilde de Afscheidenen geen wettelijke erkenning geven. Ze werden ook in Warffum vervolgd. Toen daar in 1835 toch een kerkdienst werd gehouden, kregen bakker K.J. Dwarshuis en weduwe Van der Werk-Tonnis elk een boete van ruim f 100⁵. Dit was een enorm bedrag zoals blijkt uit het traktement waarop Ds. Lindeman, de tweede predikant van Warffum, in 1846 werd beroepen namelijk f 400 per jaar, plus f 40 voor turf⁵.

Over de Afscheiding schreef Hendrik Algra een mooi hoofdstuk in zijn lezenswaardig boek 'Het wonder van de negentiende eeuw'. Een vondst in het archief. De heer J. Sikkema vond Hilje terug in de oude archieven! Op een formulier, Staatsblad nr. 134, nr. 35, geheten: "Lijst van personen die in het jaar 1886 zijn toegelaten tot de school van den hoofdonderwijzer G.W. van Apeldoorn te Warffum". Hij was hier toen 3 jaar hoofd³. Het is een lijst met 20 namen in volgorde van toelating, dat ging toen het hele jaar door. Hilje was nr. 2. Het formulier vermeldt na de naam "hunne geboorte: 27 juli 1875; hunne toelating: 1 februari 1886". Ze was toen 10 jaar. Op de Openbare school die ze toen verliet was H. Molema hoofd.

Zijn 'Woordenboek der Groningsche volkstaal' (1887) is befaamd en nog steeds in de handel!⁶ Waarom ging Hilje pas in 1886 naar de nieuwe school? Deze bestond toen al 12 jaar. Was het vanwege de armoede? De bijzondere scholen moesten geheel worden betaald door de ouders. De armoede blijkt ook uit de grote omvang van emigratie in die tijd. Kobus' oudste broer Lammert was naar Amerika vertrokken. Zijn beide zonen Jan en Arend eveneens. Jan schreef: "Hilje, als ik 's avonds om 9 uur naar de sterren kijk dan zit de Wagen hoog in het noorden, is dat bij jullie ook zo?". Ze hebben elkaar nooit weer gezien. Ook van de Gereformeerde kerk emigreerden velen. Van 1886-1872 vertrokken 180 personen en in 1880-1882 nogmaals 100⁴ en ⁵. Voor mijn grootouders in Warffum was daar al een huis beschikbaar maar het ging niet door.

Mijn grootmoeder woonde op t Uderdiek, even ten noorden van de Oude Dijk en liep vandaar naar de Pollen. Hoe het er toen uitzag blijkt uit 'Warffum in oude ansichten'. Op foto's ziet men nog het witte houten hekje voor de school. Er was toen nog geen spoorlijn. Men kon toen met de trekschuit vanuit de haven de Pollen, naar Groningen. Naast het kanaal was in mijn jeugd in de Zuiderhorn nog het trekpad waarlangs het paard de snik trok. Bij de bochten stonden toen nog rolpalen. In 1893 kwam de spoorlijn⁴. Mijn vader ging ook naar de school in de Pollen. Hij woonde op 't Oldiek achter de molen. Hij had nog dezelfde meester Van Apeldoorn en in 1912 diens opvolger Van Goor. Een of twee jaar na zijn schooltijd begon de Eerste Wereldoorlog. Opnieuw meester Van Apeldoorn. Toen mijn moeder in Warffum kwam, werd ze eerst dienstmeisje bij de oude meester Van Apeldoorn, die toen al 8 jaar met pensioen was. Hij vertrok in 1920 naar Groningen.

Zijn huis werd gekocht voor meester Kieft en in hetzelfde jaar werd de nieuwe school aan de Noorderstraat ernaast geopend. Dat was de school waar mijn herinneringen liggen, herinneringen van een schooljongen in oorlogstijd. In april 1945 stonden de Canadese tanks op het schoolplein, een jaar later verliet ik de achtste klas van de lagere school.

De artikelen "Een bijzondere school om nooit te vergeten, deel 1 en 2" zijn eerder verschenen in het boek '125 jaar Christelijk Onderwijs Warffum' (Warffum, 1999).

De nummers verwijzen naar de verantwoording.

1. Archiefstuk 'Lijst van personen toegelaten in 1886'.
2. G.A. Brongers en J. Oudman: 'Warffum in oude ansichten', 1e dr. Zaltbommel, Europese bibliotheek, 1972 (2e dr. 1986).
3. G. Ritsema en G. Retsema: '1874 - 1974', Warffum, 1974.
4. H. Vrieling: 'Warffum', 1974.
5. J. Sikkema, red. '150 jaar Gereformeerde Kerk Warffum 1835 - 1985' Warffum, 1985.
6. W. Duinkerken, J.P.J. Knol, C.G. Reinders, J. Toonstra: 'De historie van Warffum, Breede en Rottumeroog' Hoogezand, Stubeg, 1989.

2006-04

Lambertus van der Glas en zijn echtgenoot Roos Borgman

Hun werk was hun hobby, hun hobby was hun werk

Op 29 april 1911 werd in het gezin van schilder Maarten Borgman aan de Hoofdstraat 34 te Warffum een meisje geboren dat Roos werd genoemd. Precies twee dagen daarna kwam te Annerveenschekanaal in het gezin van organist Van der Glas, Lambertus Gerardus ter

wereld. Het was een zeer muzikale familie waarin hij opgroeide. Behalve organist was vader Van der Glas dirigent van zangkoren en gaf muzieklessen. De muziek werd het kind met de paplepel ingegeven en op zeer jonge leeftijd speelde Lambertus al orgel. Na het doorlopen van de lagere school volgde hij in Veendam de Mulo, die hij na vier jaar succesvol afsloot met een diploma. Het was onmiskenbaar dat hij zich verder ging bekwamen in de muziek. Hij volgde in de stad Groningen orgellessen, waarbij regelmatig het orgel van de Martinikerk werd bespeeld. Ook nam hij cursussen in het dirigeren van koren. Ondertussen bracht hij zijn kunde ook in de praktijk. In de wijde omgeving ging hij koren begeleiden en verving hij 's zondags organisten in de kerk. Hij deed op deze wijze ervaring op. Op zekere dag las de jonge Van der Glas een advertentie van de Nederlands hervormde gemeente in Warffum waarin een organist werd gevraagd. Hij reageerde hierop en werd voor een gesprek uitgenodigd. Op de fiets, in korte broek, ging hij naar Warffum waar hij op 21-jarige leeftijd werd aangenomen als organist, tevens dirigent/directeur van het kerkkoor "Uwe koninkrijk kome" (UKK). Hij vond een goed kosthuis bij de commissionair F.B. Zuidema aan de Hoofdstraat 2 en begon per 1 maart 1933 met zijn werk in ons dorp.

Vanaf de eerste dag trok een zeer muzikaal meisje met een schitterende stem, dat in het koor zong zijn aandacht. Binnen de kortste keren sloeg de vonk over tussen Roos en Lambertus. Zij volgde in de stad orgel-, piano- en zanglessen, waarvoor zij diploma's behaalde. Op jonge leeftijd had pa Borgman voor zijn enig kind een piano gekocht. Wanneer er echter klanten of vreemden in huis waren mocht zij hierop niet spelen. Immers een piano in die tijd was te modern, te werelds. De mensen konden wel van alles denken en zouden er over praten. Dat kostte klanten, dat kon niet in de crisisjaren. Een dorps schilder die een piano in huis had, dat gaf geen pas.

Lambertus en Roos leefden voor de muziek en leefden voor elkaar, dat zag ook pa Borgman. Hij was blij dat zijn dochter zo gelukkig was en liet boven op de terp tegenover de kerk een huis bouwen. Op de hoek Hoofdstraat/Schoolstraat verrees een voor die tijd prachtig nieuwe woning (zie omslag Op en Om de Terp van febr. 2006). In de studeerkamer rechts werd een piano geplaatst en in de zgn. voorkamer links kwam een orgel. Zo kwamen de jongelieden toen ze in 1935 trouwden dus in een gespreid bedje. Vanaf het begin gingen beide muzieklessen geven zowel aan kinderen als aan volwassenen. Daarnaast werd begonnen met het geven van blokfluitlessen in het verenigingsgebouw van de kerk aan de Pastorieweg. Deze lessen bestonden uit een basis cursus en het jaar daarop vervollessen. Menig kind ging daarna door na privé-onderricht op orgel of piano.

Naast UKK werd er een dameskoor gevormd, namelijk 'Belcanto' waar Van der Glas de drijvende kracht van werd. Hij had veel werk, was deskundig en ontwikkelde zich als een man van aanzien, een gentleman, waar men in het dorp tegenop keek. De oudere bewoners spraken dan ook over Van der Glas en Roos. Zij behoorde immers tot de onze, een dorpsgenoot. Belcanto repeteerde wekelijks in het gebouw Pro Rege. Er werden moeilijke klassieke liederen gezongen, geen specifieke religieuze muziek, dit werd door UKK ten gehore gebracht. Lang niet ieder werd bij Belcanto als lid toegelaten. Men moest voorzingen en aan bepaalde eisen voldoen. Bovendien werd rekening gehouden met de samenstelling van het aantal stemmen. Zo ontstonden er soms wachtlijsten om toegelaten te worden. Uiteraard werd hij gevraagd de leiding van het Warffums Mannenkoor op zich te nemen, wat hij met beide handen aangreep. Behalve plaatselijk dirigeerde hij ook koren in de regio. Zo

had hij lange tijd een koor in Appingedam, waar hij 's zomers op de fiets heenging voor repetities. Naast dit alles, volgde hij in Groningen lessen waarbij hij de bevoegdheid verwierf om les te geven in het onderwijs. Zo gaf hij een tijdlang les aan de Ulo in Uithuizen en later aan de Christelijke kweekschool in Assen. Dit gaf hem erg veel voldoening. Verdriet is het gezin niet bespaard gebleven. Hun zoontje Bertie overleed in 1944 op vierjarige leeftijd in het ziekenhuis, nadat hij een ketel kokend water over zich heen had gekregen.

Belcanto in 1979 in een optreden voor de AVRO.

Van der Glas was een zeer serieus man die zijn werk zo perfect mogelijk trachtte te doen. Zo zat hij als voorbereiding op de zondagdienst 's zaterdagsmiddags uren te oefenen op het kerkorgel. Tijdens de oorlogsjaren vlocht hij soms al spelend het Wilhelmus door een vers of een psalm. De verstandhouding en dus de samenwerking met dominee Postma, die in die jaren niet was te vertrouwen, zakte tot een dieptepunt en zorgde voor erg veel verdriet in het gezin Van der Glas. Hij genoot als hij met handen en voeten het kerkorgel bespeelde en de klanken door de kerk liet golven. Hij kon geweldig improviseren en volledig zijn gevoelens weergeven in de muziek over hetgeen hij zojuist in de preek had gehoord. Tijdens een rouwdienst kon men horen in welke mate hij betrokken was met het heengaan van de overledene.

Van der Glas was een rustige figuur, die weloverwogen zijn mening gaf. Wanneer een leerling zijn les niet kende vond hij dit jammer, je moest immers goed je best doen en flink oefenen thuis. Toch mopperde hij niet op zijn leerlingen. Nieuwe stukken voor zijn koren werden zorgvuldig uitgezocht. Hij was hierin zeer kritisch en nam de muziek op de piano vele keren door om tot een goede keuze te komen. Hij bezocht uitvoeringen van andere koren om te luisteren of er iets bij was wat hem beviel, om het te gebruiken voor één van zijn koren. Vaak maakte hij ook aantekeningen wanneer hij luisterde. Soms zat hij zo intensief te luisteren en mee te leven dat de tranen langs zijn wangen biggelden. Wonderlijk is echter, dat hoewel hij volledig opging in de klassieke muziek, hij andere muziekvormen niet kon waarderen.

Hij begreep niet dat andere mensen konden genieten van jazz of van de Beatles. Hij vond dit verschrikkelijke muziek. In latere jaren veranderde dit wel enigszins en deed hij concessies. Het mannenkoor ging operettemuziek zingen en toen dit aansloeg bij de leden van het koor

en bij het publiek begon hij er zelf ook plezier in te krijgen. Met zijn handen, zijn gezicht en vooral zijn ogen dwong hij het koor zich volledig te geven en de resultaten waren schitterend. Met Belcanto, een koor met prima stemmen waar erg moeilijke stukken werden gezongen, wist hij veel onderscheidingen te behalen op landelijke concoursen. Ook het mannenkoor behaalde in de loop der jaren vele prijzen. Beide koren zijn diverse keren opgetreden voor Radio Noord, maar ook in programma's van de AVRO en de NCRV. Regelmatig waren er optredens in diverse kerken en zalen, vooral in het noorden van ons land. Voor de dames waren een aantal concertreizen naar Zwitserland een enorme beleving, waar nu nog wel eens over gesproken wordt. Men verbleef daar dan een aantal dagen en verzorgde meerdere concerten. Zoals vermeld had mevrouw Van der Glas een schitterende stem, die wanneer ze door haar man op piano of orgel werd begeleid diepe indruk maakte.

Toen hij voor het eerst zijn oudste dochter Martha, die ook heel goed zong, begeleidde liepen de tranen van emotie over zijn wangen. Soms speelde het echtpaar bij bepaalde gelegenheden quatermain stukken, wat indruk maakte.

Dominee Euverman kwam in zijn tijd met het voorstel om kerstnachtdiensten te houden waarin mevrouw Van der Glas gedichten declameerde afgewisseld met orgelspel. Heel bijzonder waren de internationale zondagdiensten ter afsluiting van de Roakeldaisweek. Van der Glas probeerde uit zoveel mogelijk landen zangers en instrumentalisten hun eigen culturele muziek en beleving weer te laten geven. Dit vergde van hem veel tijd en inspanning bij de voorbereiding. Hij trachtte op muzikaal vlak tot een verbroedering te komen en er een happening van te maken. Een groot succes was het samenspel van een panfluit met het kerkorgel.

Op zesenzestigjarige leeftijd (1977) vertrok de familie Van der Glas uit Warffum en vestigde zich in Apeldoorn. Als jurylid bij concoursen bleef hij bij de muziek betrokken. Helaas heeft hij slechts twee jaar van zijn pensioen kunnen genieten. Op 7 juli 1979 tijdens een vakantie in zijn geliefde Zwitserland overleed Lambertus Gerardus van der Glas die zich in zijn Warffumer jaren ontpopte tot een markante persoonlijkheid. Vele dorpsgenoten zullen met dankbaarheid terug denken aan wat ze van hem hebben geleerd. Ook zullen velen nog met vreugde terug denken aan de jaarlijkse uitvoeringen en de musicals van Belcanto en het Warffums Mannenkoor. Mevrouw van der Glas overleed op 19 juni 1995 te Apeldoorn op 84-jarige leeftijd. Met dank aan Henriëtte Dennebos-van der Glas voor haar spontane medewerking aan dit verhaal.

Jan S. Pater.

Woning van de fam. Van der Glas op de hoek Hoofdstraat-Schoolstraat

2006-05

Oorlogsherinneringen van Truus Lommen

Vanuit Velden, Noord-Limburg naar Warffum 1940-1945

Bij het binnenvallen van de Duitsers op 10 mei 1940 werden wij al rond 5 uur geconfronteerd met de Duitse soldaten, die rond ons huis op zoek waren naar materialen om de dichtstbijzijnde barricade door Nederlandse soldaten opgeworpen te nivelleren. We werden met rust gelaten door de Duitsers, die vrij snel de Maas konden oversteken. Wij leefden erg in spanning om de broers, Sjaak, ingedeeld bij de grenswacht en gelegerd in Zuid-Limburg en Piet, van wie verwacht werd dat hij in Scheveningen het land zou verdedigen. Sjaak werd een aantal weken geïnterneerd in een concentratiekamp. Via via hadden we snel gehoord dat hij in leven was. Piet bleef eveneens ongedeerd en werd na korte tijd soldaat af. De volgende jaren waren relatief rustig met uitzondering van de verstoring tijdens de nachten, veroorzaakt door de overvliegende Engelse vliegtuigen met hun bommenlading op weg naar het Duitse oorlogsindustriegebied rond Dusseldorf.

Sommige periodes was het zo gevaarlijk dat de mannen besloten wacht te lopen om de mensen in de straat meteen te wekken, als de vliegtuigen aan de lucht verschenen. Er waren toen al enkele doden gevallen en boerderijen afgebrand doordat de Engelsen uit voorzorg hun (fosfor)bommen lieten vallen. Dit om bij eventuele treffers door de Duitse weermacht bij het neerstorten zelf minder risico te lopen. Bij alarm moesten we schuilen in een schuilkelder -een silo naast ons huis- afgedekt met beschermend materiaal. Vele nachten hebben we gedeelten daarvan in deze schuilkelder doorgebracht. Echt spannend werd het na de invasie van de Engelsen in Normandië en het gedeeltelijk bevrijde Nederland. Zuid-Limburg tot Roermond, evenals het zuidelijk deel van Brabant waren vrij snel in handen van de Engelsen. De verdreven Duitsers kwamen bij ons terecht. Ik herinner mij nog de vroege zondagmorgen toen een groep van 33 Duitse soldaten en 11 paarden met veel lawaai ons huis binnendrongen, zeer angstig om door de in de lucht cirkelende Engelse vliegtuigen te worden getroffen. De manschappen vonden een plaats op de zolder -rij aan rij- de paarden werden gestald op de koestal, tegenover de koeien.

Sommige soldaten waren dronken, een van hen dook in vaders bed om zijn roes uit te slapen. Gelukkig kwam de volgende dag een hoge Piet, die in de buurt 'gelogeerd' was een kijkje nemen en besliste dat de paarden elders moesten worden ondergebracht. De manschappen haalden warm eten bij de gaarkeuken, die collega's -elders in de straat ondergebracht- uit de strijd in Frankrijk hadden overgehouden.

Heel spannend werd het toen de Engelsen in de tweede helft van november doorstootten tot de Maas. De bij ons wonende Duitsers, liepen bij het terugtrekken natte pakken op, toen ze bij het oversteken van de Maas, in plaats van op de pont, in het water terechtkwamen. In onze keuken werden touwen gespannen om de natte plunjes te drogen. Dat was lastig maar spannender werd het toen een van de hoge Pieten zijn verrekijker miste. Hij dreigde het hele dorp samen te brengen als het toestel niet gevonden zou worden. Ik hoor nu nog de dreigende taal in mijn oren. Kort daarop vertrok de groep. Er zou nog veel meer over te vertellen zijn, maar dat voert hier te ver. We hadden geen inkwartiering meer, maar de Duitsers bleven wel in de buurt.

We zaten in de frontlinie. Ons dorp Velden wordt gescheiden door de provinciale weg Venlo-Nijmegen. De Duitsers beslisten dat de bewoners langs de Maas tot aan die provinciale weg

moesten evacueren naar het gebied tussen de provinciale weg en de Duitse grens. Dat bracht voor ons opnieuw logés, want een oom van ons moest met zijn gezin, bestaande uit 13 personen, onderdak krijgen. De kleinste kinderen kregen met hun moeder een slaappleats in de kelder van ons huis. Een ander gezin bestaande uit zes volwassenen, kreeg de woonkamer toegewezen. Nog andere gezinnen konden 'huizen' in de daarvoor gereed gemaakte paardenstal. Ons paard was al door de Duitsers gevorderd. In ons huis werd in de koestal met Kerstmis 1944 een kerkdienst gehouden voor al die mensen en onze burens. Niet te geloven dat we nog moed hadden om te zingen in die penibele situatie.

In januari moest mijn zus opgenomen worden voor een voorhoofdsholte-operatie in het ziekenhuis van Venlo. Alle patiënten waren in de kelders van het ziekenhuis ondergebracht ter beveiliging. Er waren nl. al vele bombardementen geweest op Venlo. Voor het ziekenbezoek van mijn zus moesten we een weg zoeken tussen de provinciale weg en de Duitse grens om het ziekenhuis te bereiken. Daarbij steeds bedacht zijn op schoten en granaatvuur. We troffen mijn zus huilend aan, omdat zij bang was dat we reeds geëvacueerd waren. Dat praatje deed in het ziekenhuis de ronde. We zijn lopend weer 'ongewond' thuisgekomen.

Helaas, op zaterdag om 23.00 uur droegen de Duitsers ons op de volgende morgen 14 januari te vertrekken. We moesten te voet naar Straelen in Duitsland. Vandaar zouden we via Duitsland per trein naar Groningen vervoerd worden. Door Nederland zou niet gekund hebben want Nijmegen en omgeving was al in handen van de Engelsen. Een afschuwelijke opdracht. We waren bang dat de mannen in Duitsland zouden worden vastgehouden. We hadden immers met eigen ogen gezien dat colonnes mannen, afkomstig uit de dorpen over de Maas, door de Duitsers waren geronseld en te voet naar Duitsland werden afgevoerd, waarschijnlijk voor tewerkstelling in de oorlogsindustrie.

En hoe konden wij vertrekken zonder mijn zus. Enkele mannen van het Rode Kruis en Sjaak zijn in de nacht haar in Venlo gaan ophalen. De specialist had een briefje meegegeven dat zij niet geëvacueerd kon worden. De volgende morgen zagen we steeds meer mensen richting grens lopen. De burens vertrokken ook, zelfs het gezin met jonge kinderen en een baby van enkele weken oud. Mijn broers waren ook vertrokken. Een hoge Piet kwam binnen, las het bericht van de specialist en gaf ons drie dagen respijt. Wat moesten we doen. Als enig gezin achterblijven met het risico dat we over drie dagen misschien alsnog naar Duitsland konden lopen, met het risico dat we niet meer bij 'de onzen' terecht zouden komen. Uiteindelijk besloten vader, mijn zus en ik het erop te wagen en alsnog de reis te aanvaarden. Heel wonderlijk dat mijn zus geen nadeel van de reis heeft ondervonden. Het moment van vertrek zal ik nooit vergeten. We gingen door de voordeur, die wij gewoonlijk niet gebruikten, naar buiten. Mijn vader, die ik nog nooit in tranen had gezien, verliet schreiend huis en haard. Het vee stond onverzorgd in de stallen. In de weg naar Duitsland zat na een goede honderd meter een bocht. Toen we daar nog eenmaal omkeken, zagen we onze koeien al buiten lopen, klaar om afgevoerd te worden. Van één kant waren we blij dat het vee niet onverzorgd achterbleef. Voor de slacht gebruikt worden was in elk geval beter dan onverzorgd achterblijven.

Gelukkig troffen we in Straelen onze broers en andere Veldenaren. Als ik me goed herinner, zijn we nog diezelfde dag, samen met meerdere gezinnen in treinwagons gestopt, met enkel een dun laagje stro, als vee vervoerd. Toen de trein stopte, het begon al te dagen, hoorden

we Nederlands praten. We waren dus weer in Nederland. Het reisdoel was de stad Groningen. Ik herinner me dat we door mensen werden afgehaald van het station en lopend naar de Korenbeurs zijn gebracht. Ik zie nog die lange rijen veldbedden voor me. Hadden de Duitsers de zaak toch goed georganiseerd? De volgende morgen ging de reis naar Warffum. Hoe we daar kwamen weet ik niet meer. Blijkbaar hadden de vele nare ervaringen van die laatste dagen mijn hoofd geblokkeerd. Wel herinner ik mij dat we met een wagen, ik denk met een paard, naar onze evacuatieadressen werden gebracht.

Ik zie mevrouw Weeseman en Berend Jan buiten staan bij hun boerderij bij Bieuwketil. Het zal voor hen ook heel spannend zijn geweest. Ook zij moesten een stuk van hun vrijheid inleveren en maar afwachten wie ze in huis kregen. Ik hoor mevrouw Weeseman nog zeggen: "Dan kom maar binnen." Mij is nooit duidelijk geworden wat dat 'dan' betekende. Zoiets als: het is voor ons allemaal moeilijk? In elk geval viel al vrij snel de reserve weg toen we elkaar enigszins leerden kennen. Sjaak en ik hebben een geweldig thuis gevonden bij de familie Weeseman. Sjaak hielp Berend Jan een handje en ik hielp Moe, want op haar leeftijd was het groter geworden gezin toch een hele belasting. Vader, mijn zus en broer Jan vonden een onderkomen bij de familie Buist, vlakbij Hoantil en broer Piet werd ondergebracht bij het onderwijzersgezin Vermeulen in de Cronjéstraat.

Mie, de verloofde van Sjaak was met haar familie terechtgekomen in Norg. Sjaak heeft op zekere dag, ik meen met de postwagen, haar daar bezocht, waarop zij besloot in te gaan op het aanbod van de familie Vermeulen om naar Warffum te komen. Aan die evacuatieperiode bewaar ik zeer goede herinneringen. We hebben samen plezier gehad, waardoor we de zorgen en onzekerheden over thuis wat konden vergeten. Ook herinner ik mij dat Mien in het weekend vaker bleef overnachten en dat kon alleen bij mij in bed, want ik had de logeerkamer ingenomen. We hebben wat afgepraat, vooral ook over de verschillen tussen gereformeerden en katholieken. Tot op de dag van vandaag herinner ik mij haar opmerking: "In jullie ogen zijn wij ketters, hé". Het idee alleen al.

Er zou nog veel meer te vertellen zijn over ons verblijf in Warffum, maar daaraan hebben Mien en Berend Jan zelf hun ervaringen opgedaan. Zij kunnen dit verhaal aanvullen met hun herinneringen en ze zonodig, corrigeren. Misschien zitten er zelfs tegenstrijdigheden in mijn verhaal. Aan dat verblijf kwam abrupt een einde op 24 mei. Plotseling kwam het bericht dat in het dorp een vrachtwagen uit Velden was aangekomen om ons op te halen. Halsoverkop vertrokken wij, door Berend Jan met de wagen naar het dorp gebracht. Daar bleek dat we op een open vrachtwagen de reis zouden moeten ondernemen. Betere vervoermiddelen waren nog niet voorhanden en we wilden zo graag naar huis. In de buurt van Staphorst kreeg de wagen bandenpech. Een reserveband was niet aanwezig. De chauffeur liftte naar Zwolle en kwam met een gerepareerde band terug. Door dit oponthoud kwamen we eerst op 25 mei vroeg in de morgen in het dorp aan. Daar moesten we weer naar ons huis lopen. Gelukkig stond het er nog, maar verder was het erg onwennig. Een deel van de huisraad weg, geen vee op stal enz. Sommige burens waren al eerder thuisgekomen en die informeerden ons over de stand van zaken van dat moment.

Ik weet dat we dolgelukkig waren toen we de eerste koe kregen, die vóór het keukenraam gemolken werd. We hadden weer zelf melk! Omdat we aanvankelijk geen paard hadden om het land te bewerken, kon er alleen op kleine schaal op het land worden gewerkt en geplant

voor eigen voedsel. Later kregen we een paard. Daarmee kom ik op het punt dat we een redelijke vergoeding hebben ontvangen van de regering. Gelukkig is het contact met ons 'pleeggezin' in Warffurn intact gebleven. Daarmee hoop ik ook onze grenzeloze dankbaarheid te uiten. Misschien weer tot ziens. 's-Hertogenbosch, 18 april 2006
Bij de redactie binnengekomen via de fam. Weeseman-Musschenga, Cronjéstraat

2006-06

Hotel Gemeentehuis en andere gelegenheden met vergunning voor sterke drank : over voetbal, kermis, dans, toneel ... deel 1

In de vroege ochtend van donderdag 3 januari 1935 stond in ons dorp 'Logement Het huis der Gemeente' aan de Hoofdstraat 17 in lichterlaaie. De brand was zo hevig, dat de brandweer van Warffum en Usquert met moeite de belendende panden wisten te behouden. In allerijl waren de kinderen Jannie en Frits Engelage, respectievelijk vijf en drie jaar oud, bij overbuurman in veiligheid gebracht. Rond 1929 had G. Engelage het pand gekocht van M. Hamstra. Het 'logement' dat bekend stond als "Hotel Gemeentehuis" was het belangrijkste trefpunt in de gemeente. Behalve als nachtverblijf voor de komende en gaande man kon men er goed eten, want de vrouw van de herbergier, afkomstig uit Eenrum, kon voortreffelijk koken.

Hotel Gemeentehuis was er niet alleen voor de stamgasten, die er een borrel dronken, maar ook voor vertier en ontspanning. Er was een grote bovenzaal met toneel (groot ± 200 m²), waar de jaarlijkse uitvoeringen werden gehouden van onder meer het fanfarekorps Euphonia, Warffums Mannenkoor, toneelvoorstellingen en de gymnastiekvereniging. Ook de meer serieuze aangelegenheden vonden hier plaats. Organisaties en vereniging hielden er hun vergaderingen. Fonds Jaco, de Verenging ter bevordering van Welvaart (later het Nut) hadden hier hun bijeenkomsten. Verkopen, verhuringen en aanbestedingen vonden er plaats. Er was wekelijks zitting van de Nutsspaarbank en de Kerkvoogdij van de Hervormde kerk inde (meestal om midwinter) de vaste huren van hun eigendommen. Het was dus letterlijk 'het huis der Gemeente'. Door de brand gingen veel zaken verloren zoals het vaandel en instrumenten van Euphonia, muziekstukken van het Mannenkoor en ook ging een deel van het archief van de kerkvoogdij verloren.

De brandkast met inhoud overleefde de vuurzee zodat twee brandweermannen in opdracht van gemeenteveldwachter Dijkstra hier de wacht moesten houden. Toen na de brand bleek dat Engelage, die voor die tijd werkzaam was op een kaasfabriek te Laade, financieel niet bij machte was tot herbouw, werden de terreinen publiek verkocht. De Noorder buurman, notaris Keijer, Schoolstraat 2, ging het vrijgekomen terrein inrichten als tuin. In 1968 werd hier in opdracht van Openluchtmuseum Het Hoogeland het Vrouw Fransens Gasthuis uit Groningen weer opgebouwd. De familie Engelage vestigde zich in Waterstraat te Delfzijl, waar hij in de haven ging werken. Voor de brand hadden in 1933 in de gemeente Warffum de volgende personen een vergunning voor de verkoop van sterke drank in het klein.

1. G. Engelage, Hotel Gemeentehuis, Hoofdstraat 17.
2. Y. Zijlstra, Noorderkerkpad 14.
3. H. Havinga, Noorderstraat 1.
4. Mej. J.E. Werkema, Hoofdstraat 19.
5. P.J. Bulthuis, Kolwinter, Noorderstraat 2.

6. L. Meijer, Hotel van Dijk, Noorderstraat 20, in 1936 overgenomen door P. Kuiper.
7. O. Bakker, café Struivinga, Noorderstraat 11.
8. J. Brands, Zuiderkerkpad 6.
9. H.E. Dijkema, Spoorzicht, Havenstraat 1 (overgenomen door J.L. Bolt).

Toen bleek dat Hotel Gemeentehuis niet uit zijn as zou herrijzen kwam er een te kort aan zaalruimte. In 1936 bouwde Bolt aan zijn zaak een geheel nieuw gedeelte met een grote bovenzaal en beneden een vergaderzaal en keuken. P. Kuiper liet aan zijn pand, een voor die tijd grote zaal bouwen. O. Bakker had in 1928/29 een zaal gebouwd bij het café Struivinga, op de plaats waar eerder een door brand verwoeste schuur stond. In advertenties uit die jaren werden deze nieuwe ruimten aangeprezen als concertzalen.

In Hotel het Gemeentehuis waren veel verenigingen, die na de brand jaarlijks gingen rouleren. Zo hield 'Ginea' (gymnastiek is nuttig en aangenaam) het ene jaar zijn uitvoering bij Spoorzicht, het jaar daarop in Hotel Meijer en het derde jaar in café Struivinga. Ook de voetbalvereniging 'Warffum' wisselde ieder jaar van thuishonk. Dit hield in dat de desbetreffende herbergier in de pauze op het sportveld thee moest schenken voor de spelers. Het sportveld lag in die jaren achter de oude HBS op de plaats waar nu de gebouwen van Op Roakeldais staan. De spelers gingen na het voetballen naar het café (van dienst) om zich daar te wassen en te verkleden. In de schuur stonden een paar teilen met koud water waarin je je met klei besmeurde lichaamsdelen kon schoonmaken. Vanzelfsprekend hoopte de kastelein dat de spelers na afloop een klein glaasje kwamen drinken. Bij de zgn. aspiranten (thans F-jes) gebeurde hetzelfde. Deze kochten na afloop een glas ranja, chocolademelk of een kogelflesje priklimonade (gazeuse van Bouman).

In sommige omringende dorpen hanteerde men een zelfde roulatie systeem, immers kantines of verenigingsgebouwen op het veld waren er nog niet. Midden jaren vijftig is dit systeem beëindigd.

In het verleden sprak men van loopcafé's. Dit waren de cafeetjes waar men even binnen liep voor een 'zeupke' (borrel). Omstreeks vijf uur in de middag kwamen er meerdere mannen binnen om rond de stamtafel te praten en een glaasje te drinken. Ieder had zijn eigen stamcafé waar men voor het naar huis gaan twee borreltjes dronk. Op één been kon men immers niet lopen. Zelden liepen deze bezoeken uit de hand. Wel werd er soms, wanneer de arbeider 's zaterdags zijn weekgeld had gebeurd, flink ingenomen. Rond de stamtafel ontstond er een band tussen de klanten. Het systeem selecteerde zichzelf. Zo kwamen in het ene café de jongeren en in het andere de meer oudere klanten.

Deel 2: 2006-10

2006-07

De wereld waarin Benjamin Broekema werd geboren : onze joodse dorpsgenoten en hun grootouders / referaat Breede 23 mei 2002 door Kor Brill

Zo komt Warffum door een vergissing in de aard van de verhalen van Vissel in een verkeerd daglicht. Ook in het leven van Poere en in zijn geschriften krijgt men gelukkig een heel ander beeld.

De historicus Van der Berg en het handboek Pinkas (een overzicht van de geschiedenis van 140 joodse gemeenten in Nederland) verwijzen dus beide naar een mooie roman over het fictieve dorp Wierhuizen, alsof het een historische bron is voor de geschiedenis van Warffum. Hoewel Van der Berg blijkbaar twijfelt als hij zegt: "als we Vissel mogen geloven". Hij twijfelde bij deze bron helaas te weinig.

De verhalen gehoord in mijn jeugd en ook nu van de oudere Warffumers zeggen iets anders. Er was geen kras antisemitisme in Warffum. Maar werd lesje dan niet geplaagd? Ja, waarschijnlijk wel, zoals veel zwakke kinderen en kinderen met een handicap vaak gemeen geplaagd kunnen worden. Poere schreef daar een gedicht over, over kleine Mozes: *Mooske*. (Ontleend aan Groningen in Oorlogstijd. Haren 1980, p. 134). Het is net alsof hij over lesje Vissel schrijft:

Hai was 'n jeudje ons Mooske / De naam, och dei zeg 't ainlieks aal. / Mor 't was ook 'n aarm lutje boaske, / En dat is nog tien keer zo maal. / En Mooske was voak moar allaineg, / Din plougen aander kinder hom nait. / En lag sums te reren, te denken, / Want Mooske dei har zo'n verdraait... / Ze wilden hem plagen maar Mooske rent dan weg / Moos runde en runde, / Mor jonge dei namen heur passen zoo groot / En op 't leste doe grepen ze Mooske, / En Hillen hom met kop boven sloot. / 'n Par wakers dei zagen 't, / En legden heur riw even aan kaant, / Verjougen de beulen van jonges / En kregen luk Mooske bie haand. / Luk Mooske was bliede. / En at mit de aarbaiders brood. / "Straks help ik joé heur", zoo zee e, / "Ainmoal toch wor ik óók groot".

Poere en lesje hadden iets gemeenschappelijks. lesje schreef met liefde over zijn moeder en de hartelijkheid in de familie. Mijn buurvrouw vertelde me dat de vrouw van lesjes broer Nathan, Vogelina, een lieve vrouw was, ze bracht vaak lekkere soep bij haar behoeftige grootvader en bij zieken in het dorp. Beiden hadden aandacht voor degenen die het moeilijk hadden. Was Poere ver van zijn joodse geloof verwijderd? Ja en nee. Men luistert naar de woorden van de profeet. Ze werden ook voorgelezen door Poere's opa in de huissynagoge. De profeet Jesaja zegt, hoofdstuk 58 vers 7: "Is het niet dat gij voor de hongerige uw brood breekt en arme zwervelingen in uw huis brengt... Dan zal uw licht doorbreken als de dageraad ...". Of in de woorden van het Nieuwe Testament, waarin Izaak aandachtig las, de brief van Jacobus (1:27): "Zuivere en onbevleete godsdienst voor God, de Vader is: omzien naar wezen en weduwen in hun druk en zichzelf niet door het pek van de wereld laten besmeuren".

Dit omzien lag Poere na aan het hart en Vogelina Vissel bracht het in de praktijk.

Op de graven van Warffum staan vaak in het Hebreeuws de letters: TNSBH, een afkorting van een citaat uit 1 Sam.25:29: Thee Natsjo Saroer Bisor Hachajjiem, *Moge zijn ziel, moge haar ziel, gebonden zijn in de bundel der levenden*.

Literatuur

- Bekkem, W.J. van, en E. Schut 'De Joodse Gemeente van Groningen'. In: G. van Halsema e.a. red. 1990.
- Benninga, Noach. De Benninga's . In C.A. van der Berg, 2000. Vertaling van Growing up in Eenrum. Ashville, 1979.
- Berg, C.A. van der De Joodse Gemeenschappen in Noordwest-Groningen. Stadskanaal, J.H. de Vey Mestdagh stichting, 2000.
- Blom, J.C.H., R.G. Fuks-Mansfeld en I. Schöffner, red. Geschiedenis van de joden in Nederland. Amsterdam, 1995. 502p.
- Boiten, E.A.J., J.F.J. van den Broek. Groningen in oorlogstijd. Haren, 1980.

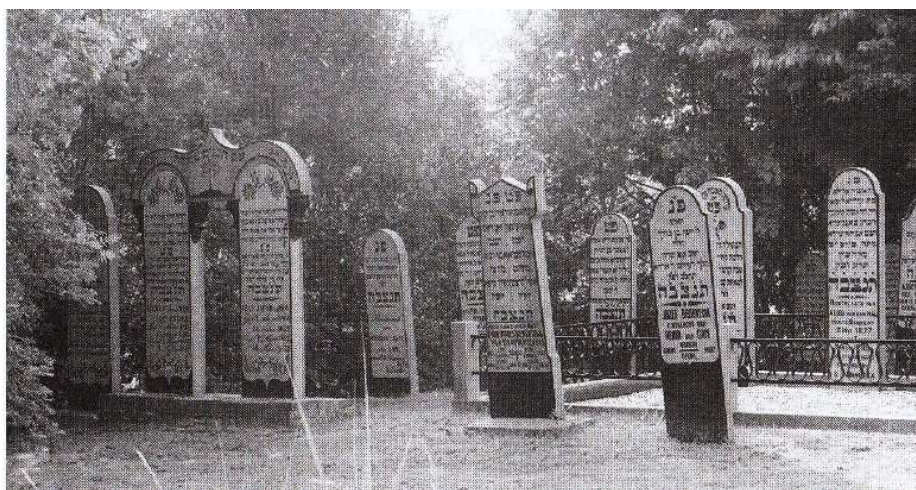
- Bril, K.A. De boekrol van de vuilnisbelt. Nieuwsblad van het Noorden 28 april, 2001.
- Bril, K.A. Warffum en het (nood)lot van Poere. Nieuwsblad van het Noorden 3 mei 2001.
- Broekema, Pauline, Benjamin. Een verzwegen dood. Amsterdam, 2001.
- Duinkerken, W., J.P.J. Knol, C.G. Reinders, J. Toonstra, red. De Historie van Warffum, Breedte en Rottumeroog. Hoogezand, 1989.
- Dijkstra, J. 'De joodse bevolking van Groningen'. In: Boiten e.a., 1980
- Halsema, G. van, J.M.M. Hermans en F.R.J. Knetsch, red. Geloven in Groningen. Kampen, 1990.
- Hamburger, H. en J.C. Regtien. Sporen van een Joods verleden. In Noordwest Groningen. Bedum, Profiel, 1995.
- Joden in Groningen. Rijksarchief Groningen, 1971. Catalogus bij een archieftentoonstelling. Met een woord vooraf van de rijksarchivaris in de provincie Groningen J.H. de Vey Mestdagh.
- Michman, J., H. Beem en D. Michman. Pinkas. Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland. 2e dr. Amsterdam, Contact, 1999. 672 p. Pinkas ha kehillot = handboekje van de gemeente. Het boek beschrijft de geschiedenis van alle Nederlandse joodse gemeenten.
- Vey Mestdagh, J.H. de. 'De Joodse gemeenschap in Warffum'. In: W. Duinkerken e.a. red. 1989.
- Vissel, IJs 'Zo'n Jodenkind heeft geen mooie hengel nodig'. Verhalen van een Joods kind in een Hoelands dorp (Warffum 1895-1900). Baarn, Callenbach, 1995. Het boek werd gepubliceerd 24 jaar na de dood van de auteur. Naar door Lize Stilma (1923-1999) bewerkte manuscripten.

Kor Bril

Naschrift

Nico Vissel, zoon van IJs Vissel en mede-eindredacteur van het boek *"Zo'n Jodenkind heeft geen mooie hengel nodig"*, bevestigde het bovenstaande in een e-mail van 21 mei 2002: "Ik heb met plezier en ook ontroering je referaat gelezen en met name de woorden die je wijdt aan het boek van mijn vader. Afgezien van het feit, dat het inderdaad een roman is en niet een historische beschrijving valt ook nog op te merken, dat het een sterk gereduceerde bewerking is van een veel uitgebreider boek, ...". Warffum treft geen blaam en de historicus C.A. van der Berg zal zijn boek *De Joodse Gemeenschappen in Noordwest- Groningen* bij een herdruk moeten corrigeren.

Voor meer details over deze Joodse families: C.A. van der Berg *De Joodse Gemeenschap* 2000; en J.H.de Vey Mestdagh in *De Historie van Warffum, ...* 1989.

Joodse begraafplaats in Warffum.

2006-10

Hotel Gemeentehuis en andere gelegenheden met vergunning voor sterke drank : over voetbal, kermis, dans, toneel ... deel 2

Vroeger dronk men vooral alcoholhoudende drank, er was wel bier maar ongekoeld. Als frisdrank was er limonadegazeuse (rood of geel). Veel gevraagd was jonge jenever (vooral vraag naar het product van Vlek uit Delft), oude klare, brandewijn, citroenbrandewijn of citroenjenever, cognac en fladderak. De dames dronken veelal een voorburg, schilletje, wijn, sherry of port. Het bier dat in Warffum geschonken werd was van het merk Amstel. Dit werd geleverd door de fa. H. later J.H. Bouman, Noorderstraat 13, waar ook de limonadegazeuse werd gemaakt (zie Op en om de Terp, november 2002). Dergelijke agentschappen van brandewijn waren ook aanwezig in Usquert (gebroeders A. en J. van der Hoek), Uithuizen (fa. Blok en Nanninga) en te Wehe-den Hoorn (fa. J. Luit). Deze bedrijven maakten ook priklimonade en spuitwater.

Na de oorlog namen twee caféhouders het initiatief om een wisselsysteem toe te passen voor dansavonden. Om de veertien dagen werd er gedanst bij café Struivinga (Roelf Hoek) en Hotel van Dijk (achtereenvolgens G. Bakker, fam. Kuiper en E.H.B. Zuidema). De tussenliggende danste men bij Bulthuis in Eenrum en later ook bij Van Steenwijk in Usquert. 's Middags om drie uur begon de matinee, om half zes was er pauze en dan van acht tot elf uur werd er weer gedanst. Om half twaalf keerde men huiswaarts. Er speelden veel orkesten van naam zoals onder meer *The Flying Fingers, Melody Band, The Broadways, The Swing Favorites, Harry Belloni, The Rythme Instructors, De Troubadours, The Rythme Brothers, De Jantjes, Het Noorder Ballroom Orkest* en nog vele andere bands.

Om te leren dansen werden er danscursussen georganiseerd. Bekende dansleraren uit die tijd waren Brons, Bus, Saan, Lesterhuis en Nanninga. De cursus begon na een paar lessen met een openingsbal, halverwege een tussenbal en na afloop een slotbal. Dan was er nog het zgn. 'potverteren' waar de eventuele baten werden opgemaakt. Soms werd er dan een toneelstukje opgevoerd. Uit zulke toneelgroepjes ontstond dan een toneelclub, zoals *Opwaarts* (café Struivinga) en *DES* (Hotel van Dijk), die later veel succes hadden. De toneelvereniging *Violeria* had sinds de Tweede Wereldoorlog zijn vaste onderkomen bij Hotel Spoorzicht, evenals *Advendo* de schoolclub van de HBS. Een aantal leerlingen van deze school pauzeerden in het middaguur, zowel bij particulieren als in een café. Hun meegenomen boterhammen werden daar genuttigd waarbij de kastelein zorgde voor warme melk, chocolade melk, thee of een kop soep.

Van oudsher was de kermis voor veel mensen een hoogtepunt van het jaar. Er werd echt gespaard om met kermis uit de band te springen. Het begon op de vrijdag met de zgn. *Petjemaart*. De beide volgende dagen was het feest vanaf drie uur 's middags voor de kinderen tot twaalf uur 's nachts voor de groten. Er waren mensen die zich nooit in de kroeg vertoonden, maar die met de kermis de bloemetjes buiten zetten. Er werd dan flink ingenomen, gedanst en gesprongen en men maakte veel plezier. Af en toe liep het wel eens uit de hand, maar de meeste mensen hadden een vrolijke dronk. Sommige families kwamen gezamenlijk ieder jaar om zich in het café te vermaken.

Voor alle caféhouders waren dit goede dagen evenals kaart- en soosavonden. In de jaren dertig organiseerde de Vereniging voor Volksvermaken op de kermiszaterdag kinderspelen en een voetbalwedstrijd. 's Zondags vaak wielervedstrijden, turn- of andere sportdemonstraties. In 1939 was er iets nieuws: toen was er een optreden van *Faveur's Variété*. Na 1945 werd dit Herman *Rinket's Variété*. Meerdere radioartiesten zijn hier in die jaren opgetreden, onder meer Max van Praag, Imca-Manna, het orkest de *Bietenbouwers* en vele anderen. Na de matinee van 11 tot 1 uur in de cafés trok men tegen drie uur met *Euphonia* voorop naar het sportterrein waar de voorstelling plaats vond. Na afloop, omstreeks 5 uur, ging de optocht in omgekeerde richting weer naar het dorp om de kermis te bezoeken.

In de zalen en cafés zaten de orkesten alweer startklaar en konden de liefhebbers weer de dansvloer op. Ook de kermisattracties werden dan druk bezocht. Voor en kort na de oorlog arriveerden de kermiszaken hier per schip. De laatste die met het schip reisde (t/m 1961) was de firma Jan Werk Huizinga, oliebollen-, poffertjes- en wafelsbakker uit Groningen. Deze zaak was meer dan honderd jaar op de Warffumer kermis!

Een café was niet echt rendabel. De meesten hadden er in de week een baan bij, als zelfstandige of in loondienst. De vrouwen beheerden dan door de week overdag het café. Zoals met veel andere zaken is ook het ouderwetse dorpscafé zo goed als verdwenen. Van alle cafés in Warffum is alleen Spoorzicht nog volop in bedrijf. Het is tevens de oudste, nog bestaande zaak in Warffum. Reeds in het begin van de 19e eeuw was hier een winkel, jachtweide, bergplaats, schuur en stalling gevestigd. Aan de Hoofdstraat 24 (het vroegere postkantoor) is nog een cafetaria/café. Op dit moment (1 augustus 2006) is het nog niet bekend of het café Noorderstraat 11 wordt voortgezet.

Met dank aan Henk Hoek, Warffum en mevrouw F.B. Engelage, Delfzijl voor hun bijdrage in dit verhaal. Jan S. Pater, in samenwerking met Jan Toonstra.

2006-11

Hongerwinter in Warffum door René Renardel de Lavalette, Canada deel 1

Het was in 1944 dat ik arriveerde in Warffum als een achtjarige jongetje uit Amsterdam. Alleen, zonder ouders, verwilderd, vuil van het reizen en niet wetend wat er zou gebeuren. Tweeenhalve dag in het ruim van een dekschuit met ongeveer vijftwintig kinderen uit Amsterdam op weg naar Friesland en Groningen waar wel voedsel was. We mochten niet op het dek, het was alleen in de avond dat een paar luiken open gemaakt werden om frisse lucht binnen te krijgen. We sliepen op hooi en gebruikten een grote keukenpan om onze behoefte in te doen. Ook was er een grote bak om in te spugen voor degenen die last van zeeziekte hadden. Alleen in de avond, als het donker was, mochten we naar boven op het dek, om op de leuning te zitten voor wat meer gewichtigere zaken. De stank benedendeks was zo dik, je kon de lucht snijden. Ik kreeg twee droge boterhammen per dag en wat verdunde melk. Sommige kinderen kregen drie boterhammen. Ik vroeg: "Waarom krijg ik niet drie boterhammen? Wees blij dat je er twee krijgt, dat betekent dat je niet te mager bent", werd me verteld. Ik had mijn *Montblanc* vulpen verloren, of het was gestolen. Een gift van mijn moeder die er op aandrong dat ik moest schrijven zo gauw ik in Warffum gearriveerd was.

Er waren diverse organisaties in de grote steden die kinderen uitstuurden om de Hongerwinter te ontlopen. Ik werd uitgestuurd na mijn flauwvallen van de honger. De hongerwinter van 1944-1945 die uiteindelijk twintigduizend mensen het leven kostte vanwege honger en kou. Via een organisatie, ik weet tot nu toe niet welke, werd ik ondergebracht bij de familie Balk, Torenweg 17 te Warffum. Ik trof daar Geert Jan de zoon van het echtpaar Balk. Geert Jan was ongeveer van dezelfde leeftijd als ik. Er was genoeg voedsel en ik hoefde niet naar school. De eerste weken waren een beetje moeilijk om de Grunneger Toal te verstaan. Ik kreeg de eerste dagen een klein beetje voedsel aangezien mijn lichaam moest wennen aan een volle maag.

Het was ongeveer een maand sinds mijn aankomst op de Torenweg, dat ik me voor het huis min of meer stond te vervelen. Ik keek van de ene kant naar de andere kant van de Torenweg. Er was niets gaande. Uit richting de haven zag ik een dame de Torenweg oplopen die enorm veel op mijn moeder leek. Dat was natuurlijk niet mogelijk want moeder was in Amsterdam. Op een gegeven moment stond de dame naast me en zei: "Hoe gaat het jongen?" Het was mijn moeder. Was het de honger of was het het feit dat ze bij haar zoon wou zijn, dat ze de reis naar Warffum had gemaakt? Ze zei: "Aangezien ik nooit een brief ontving heb ik besloten je op te zoeken". Ik mompelde iets van het verliezen van mijn vulpen maar dat had niet veel effect. Moeder kon voor een paar dagen bij de familie Balk blijven, alhoewel dat tegen de regels van de organisatie was. Ze moest uiteindelijk onderdak en werk vinden voor haar onderhoud. Ze vond een baantje bij de hervormde dominee die een huishoudster nodig had en het was vlak bij op de Pastorieweg. Ze zou de volgende dag beginnen.

In de avond, de dag voor ze zou beginnen, kwam een man naar het huis van de familie Balk en wou met moeder praten. Hij vroeg haar diverse malen of ze voor de dominee wilde werken. Haar antwoord was: "Ja, dat wil ik wel." De man ging verder: "Ik vraag U nogmaals wilt U dat doen, want het kan best een beetje gevaarlijk zijn om daar te werken. Er kan best brand uitbreken, het is een erg oud huis. Kogels kunnen u om de oren vliegen aangezien de dominee een belangrijk man is in een moeilijke tijd". Moeder had al gauw door wat de situatie was en heeft uiteindelijk de baan niet aangenomen. Het bleek later dat er diverse mensen in het dorp waren die de dominee een beetje te vriendelijk vonden omgaan met de Duitsers.

Een van mijn vriendjes, ook te gast in Warffum, er waren er diverse, moest wel naar school. Hij vroeg me op een gegeven dag: "Wil je de slager een bezoek brengen?" Als jongetje uit Amsterdam vroeg ik me af wat er te zien was bij een slager. Vlees aan een haak, gehakt en een paar varkenslapjes dat was wat ik verwachtte. Ik had me nooit afgevraagd waar al die koeien naar toe gingen die van tijd tot tijd uitgeladen werden op de Torenweg en dan langs het huis via het pad naar achteren verdwenen. Wat soms tot consternatie kon leiden als koeien los braken. Iedereen die in de buurt was, nam deel aan het terugbrengen van de koeien. Wij naar meneer Straatsma, de slager, die achter ons huis woonde en daar zijn zaak had. Ik had snel door dat dit geen gewone slagerij was. Geen toonbanken met lapjes. Het was een slachterij! O ja, ik heb diverse slachthuizen bezocht, zei ik vol trots toen meneer Straatsma me vroeg of ik ooit in een slachterij was geweest.

Een koe werd tussen twee hekken geplaatst, meneer Straatsma richtte een geweer op het hoofd van de koe. Een luide knal en een seconde later ging de koe door zijn benen. De hekken, aan beide zijden van de koe, stopte haar van omvallen. Uiteindelijk werd ze naast de hekken geplaatst waar werkers haar aan vielen met messen, bijlen en zagen. Het bloed stroomde over de vloer dat ergens anders opgevangen werd. Meneer Straatsma liet me de pin en het geweer zien dat gebruikt werd om de koe naar de andere wereld te helpen. Het was niet een van mijn beste dagen. Ik heb meneer Straatsma ondanks het feit dat hij een aardige man was nooit meer op gezocht. Als ik de koeien weer langs ons huis zag lopen, dacht ik vaak aan het feit dat ze als koe het pad opgingen en een paar uur later als gehaktballen het pad verlieten.

Moeder had inmiddels een baan gevonden buiten het dorp, nl. in Breede. Drie kleine huisjes (nu slechts twee van over) op een heuveltje. Een wit huisje waar meneer en mevrouw Willem Bos woonden, Breede Oude Dijk 106. In het tweede huisje woonde een ouder echtpaar. Het derde huisje, tegenover de familie Bos, werd bewoond door een weduwnaar. De weduwnaar had een huishoudster en een kok nodig. Moeder kon dat wel behandelen. In ieder geval had ze een dak boven haar hoofd, eten en een paar centen voor benodigdheden. Dit ging diverse weken goed. Op een gegeven nacht kwam de weduwnaar moeders slaapkamer binnen en wou bij haar in bed kruipen. Dit was beslist geen onderdeel van de overeenkomst. Moeder pakte snel haar spulletjes bij elkaar en liep midden in de nacht naar het huisje van de familie Bos.

Na een snelle uiteenzetting van de situatie kon moeder die nacht in hun huis door brengen. De volgende dag werd er besloten dat moeder in de extra slaapkamer kon slapen en bij de huishouding, het koken en wassen, kon helpen. Er waren nu twee plekken waar ik mijn tijd door kon brengen. Niet wetende dat ook dat weer zou veranderen. Zolang ik eten had en me kon vermaken, was ik een tevreden jongetje. Ik bleef officieel wonen op de Torenweg aangezien de fam. Balk verantwoordelijk voor mij was. Ze moesten de organisatie, die me uitgestuurd had, op de hoogte houden van mijn status. In feite spendeerde ik mijn tijd in drie plaatsen, Warffum, Breede en uiteindelijk in Den Andel. Ik kwam in Den Andel terecht aangezien moeder me dicht bij haar wou hebben. Er was geen plaats in Breede waar zij woonde en ze vond Warffum te ver. Opa (Willem) Bos stelde voor dat ik bij Gerrit Bos, zijn zoon, zou gaan wonen. Oom Gerrit had drie jonge kinderen. De oudste jongen, Willem, niet veel jonger dan ik. Ik vond het allemaal prachtig, had geen honger en viel van het ene avontuur in het andere. Bij de volgende gebeurtenissen zal ik dan ook aanduiden waar het plaats vond.

Op één van de avonden in Warffum waren mijn vriend en ik druk aan het spelen en vergaten de tijd. Eén van de burenschreeuwde plotseling: "Hé, je moet naar huis". Wij wisten gelijk wat dat betekende: Spertijd! Niemand mocht meer op straat na zeven uur in de avond. Men had ons verteld dat we op die tijd moesten letten want de Duitsers schoten op jong en oud na spertijd. We renden naar het huis aan de Torenweg en belden aan om naar binnen te gaan. Niemand deed echter open. We wilden niet op de deur kloppen want dat maakte te veel lawaai en de Duitsers die op de Torenweg wachtlieden konden ons dan misschien horen. Wij staken de Torenweg weer over, na gekeken te hebben of er Duitsers waren, doken de veevoedselwinkel binnen die aan de Kalverstraat een kantoor had. Gelukkig was

die niet op slot. We waren nu in ieder geval veilig. "Wacht tot het donker wordt dan kun je over mijn achterschutting klimmen die aan de Torenweg grenst", zei de veevoedselverkoper. Het duurde veel te lang voor het donker werd en de fam. Balk zou behoorlijk ongerust worden. Toen het behoorlijk schemerig was, keken we over de schutting of het veilig was. Er brandde licht in het huis van fam. Balk dus er was wel iemand thuis. De Duitsers waren aan het einde van de Havenstraat met hun rug naar ons toe. Nu of nooit. Wij over de schutting en in volle vaart de Torenweg over het huis in. Dit keer maakten we gebruik van een andere deur in het huis. We hadden onze les geleerd en waren voortaan om zes uur thuis. Later bleek dat toen we de eerste keer op de bel drukten, de familie wel thuis was maar de bel niet hoorde omdat de bel al jaren stuk was. De deur aan die kant van het huis werd nooit gebruikt en daarom was er geen haast om de bel te repareren.

De oorlog stond op zijn laatste benen. Ik wist dat niet want als kleine jongen vertelde men je niets. Ik was op bezoek bij mijn moeder in Breede. Laat in de avond liep ik, alhoewel het nog wel licht was, het weiland op om me bezig te houden. Op een gegeven moment had ik in de gaten dat ik totaal omringd was door Duitse soldaten. Sommigen waren bezig zich in te graven, anderen stonden al in een kuil alleen met het hoofd er nog boven uit. Niemand die aandacht aan me besteedde of me lastig viel. Ik liep van kuil naar kuil en vroeg me af wat die soldaten aan het doen waren. Waarom staan ze in een kuil? Een soldaat vroeg me, en maakte bewegingen met zijn hand naar zijn mond waaruit ik begreep dat hij iets wou eten. Ik verstond een beetje Duits, en wist wat brood in het Duits was. Ik was slechts acht bijna negen jaren oud en kon de situatie niet begrijpen. Hier in Warffum was ik omdat er niet genoeg te eten was in de grote steden. In Warffum hebben we wel eten. Hier is een Duitser die ons land onder controle heeft en hij vraagt om brood? Ik naar huis waar ik moeder de zaak uitlegde hopen op een verklaring. Moeder wou wel wat brood geven aan de soldaat. Andere bewoners stonden dat absoluut niet toe. "Je geeft geen voedsel aan de vijand was hun commentaar". Later vernam ik dat moeder naar de soldaten toe was geweest, zonder voedsel, en een gesprek aan ging met de jonge soldaten sommige niet veel ouder dan veertien en vijftien jaar oud. "Waarom gooi je je wapens niet weg en ga naar huis", zei moeder. "De Duitse grens is redelijk dicht bij. De oorlog is min of meer over". Een van de jongens stak zijn arm ophoog waarin hij een Panzerfaust vasthield. "Zolang ik mijn Panzerfaust kan afschieten blijf ik vechten", zei hij vol trots. De volgende morgen waren de soldaten verdwenen.

(wordt vervolgd)

René Renardel de Lavalette 668 Windsor Drive Benicia, CA 94510-3747 U.S.A.

2006-12

Hongerwinter in Warffum door René Renardel de Lavalette, Canada deel 2

We zijn nu in Den Anel. Gerrit Bos (Oom Bos) werkte als melker voor de heer Willemsen, de eigenaar van de boerderij Smeersum en de firma Wilco. Het was oom Bos zijn functie om twee keer per dag de ongeveer vijftien koeien te melken en van voedsel te voorzien. Verder waren er paarden die ook aandacht nodig hadden. Misschien vind je het wel leuk om de stallen te zien, zei oom Bos, wil je met me mee? Was dat even een meevallertje. Een jong kind uit Amsterdam dat niet alleen eten kreeg maar zelfs in een stal mocht spelen dat was het beste van het beste. De koeien en paarden waren meestal in het weiland dus had ik de stal helemaal voor mijn zelf. Er was nooit iemand, oom Gerrit had zijn werk buiten de stal. Het was geweldig om al die paardenhalsters te bewonderen, het gereedschap en andere

leuke dingen te zien die men in een stal kan vinden. Een paradijs voor een stadsjongetje. Er was een melkwagen die door niemand gebruikt werd. De melkbussen werden met paard en wagen vervoerd. De melkwagen had een vierkant platform, groot genoeg voor het vervoeren van vier of vijf melkbussen. Het had grote luchtbanden die waarschijnlijk aan een auto hadden gezeten. Een lange zware ijzeren hendel met een kruisstuk aan het einde, ook van ijzer dat als handvat diende. Boven de banden gietijzeren beugels die de wielen aan de as vasthielden. De stal had grote buitendeuren die altijd openstonden. Een paar meter binnen de stal waren klapdeuren die te allentijde gesloten moesten zijn. 'We willen niet dat het vee wegloopt en het houdt de kou buiten', werd me verteld. Al snel vond ik uit dat ik deze melkwagen als autopet kon gebruiken.

Ik had eens een autopet en een driewieler. Mijn vader had die ingeruild, plus wat geld, voor drie kazen en een zak met witte bonen die lang geleden al opgegeten waren. Ik stak de zware hendel naar voren leunde links en rechts met mijn handen op de gietijzeren beugels. Een voet op het platform en met de andere voet afzetten. Het was prima in balans. Ik had een autopet. Ik ging de stal binnen en door de stal heen naar achteren dan door de zijdeur er uit. Dat deed ik diverse uren. Het grote probleem was het feit dat ik de klapdeuren door moest. Ik kon die niet open zetten, dat mocht niet. Na een tijdje proberen, kon ik de klapdeuren open maken met het handvat van mijn autopet. Ik hoefde niet eens van de autopet af te stappen. Ik ging sneller en sneller, viel er niet af als ik de deuren met een knal open liet vliegen. Het was geen probleem, er was nooit iemand in de stal.

Op een gegeven dag had ik het idee dat het vandaag de dag was dat ik zeer zeker het kampioenschap zou halen wat snelheid betrof. Ik reed de stal binnen op volle kracht, richtte de hendel en het handvat met precisie op de klapdeuren. De deuren vlogen open met een enorme knal en de autopet en ik vlogen op topsnelheid in de richting van vier Duitse officieren die rondgeleid werden door meneer Willemsen. Het handvat van de autopet gericht op een van de officieren zijn buik. Het kostte me vrij veel moeite maar ik kon de autopet toch op tijd stoppen voor het handvat de buik van de Duitse officier zou beschadigen. Ik stond volkomen stil. Het ging allemaal zo snel dat niemand iets kon doen. Hier stond ik dan in mijn autopethouding met een voet op de grond de andere voet op het platform.

Uiteindelijk zei meneer Willemsen, ik weet niet of het Jan of Henderikus was: 'Wie ben jij'. Ik vertelde hem wie ik was maar ik kon zien dat het hem niets zei. 'Wat doe je hier?', was zijn volgende vraag. Ik vertelde hem met trots dat ik in de stal kon spelen met permissie van mijnheer Gerrit Bos mijn oom. Hij stelde verder geen vragen. Ik autopette om de officieren heen en verdween naar de achterkant van de stal. Ik was trots op het feit dat ik ondanks de hoge snelheid de autopet toch op tijd kon stoppen. Alles was goed afgelopen. Ik dacht zelfs dat een paar officieren een glimlach op het gezicht hadden. Tijdens het avondeten vond ik het beter deze situatie niet met meneer Bos te bespreken. De volgende dag vroeg meneer Bos of er iets gebeurd was in de stal met de melkwagen. Ik vertelde hem dat er een situatie was met Duitse officieren die in de weg liepen toen ik met de melkwagen langskwam. Ik mocht niet meer met de melkwagen spelen. Het duurde ongeveer twee weken toen kon ik het niet langer volhouden, ik moest weer met de autopet. Deze keer was ik enorm voorzichtig bij de klapdeuren, maar heb nooit mijn snelheid kunnen verhogen.

De volgende situatie speelde zich af in Breede, een gebeurtenis met mijn moeder en haar vriendin. Het moet april geweest zijn. Moeder zag in de verte, richting Warffum, geallieerde tanks en vrachtwagens met rupsbanden langzaam het dorp binnentrekken. Moeder was enorm blij dat de oorlog over was, rende in de richting van de tanks om de troepen te begroeten. Er werd geschoten, het was oorlog, schieten was normaal. De kogels kwamen lager en lager en moeder kreeg in de gaten dat de geallieerden over het hoofd van haar en haar vriendin schoten. Uiteindelijk doken ze samen een droge greppel in. Het schieten hield op. Later begrepen ze dat de geallieerden geen burgers om zich heen wilden hebben. Het was nog steeds oorlog alhoewel waarschijnlijk de laatste dag.

De volgende dag gingen we naar Warffum om de familie Balk een visite te brengen. Ik vertelde moeder dat ik naar het Hotel in de Noorderstraat 20 ging (nu Spar) een plaats waar altijd wel iets gaande was. Het was misschien twee dagen geleden dat ik in dat hotel was en zag dat de Duitse schildwacht, die normaal voor de deur stond, er niet meer was. De deur stond zelfs open. Ik naar binnen. De benedenverdieping was een grote rotzooi. Papieren over de vloer, bureaus met laden die opengetrokken waren, alles schots en scheef over de vloer. Diverse gebroken stoelen in een hoek. Niemand op de begane vloer. Wel vernam ik geluid van de tweede etage, dus ik naar boven. Er waren twee of drie Duitse soldaten die druk bezig waren papieren en boeken in tassen en koffers te pakken. Ze spendeerden geen aandacht aan het nieuwsgierige jongetje dat de situatie aan het bekijken was.

De soldaten waren klaar en maakten aanstalten naar beneden te gaan. Een van de soldaten, zwaar beladen met tassen, duwde een tas in mijn handen en maakte een beweging dat ik hem moest volgen. Wij naar beneden, de deur uit in de richting van een auto die voor het hotel stond. De koffers en tassen werden in de auto gegooid, geen bedankje voor mijn moeite, en ze reden in volle vaart weg. Een paar dagen later liep ik weer langs het hotel en ook deze keer geen schildwacht voor de deur die alweer openstond. Er gingen soldaten het hotel in. Deze soldaten leken beslist niet op Duitsers. Ik nam aan, wat weet je als klein jongetje, niemand die je ooit iets verteld, dat dit waarschijnlijk de geallieerden troepen waren die ons bevrijd hebben. Canadese en Poolse soldaten waren de eerste troepen die Warffum binnenkwamen.

Een van de soldaten, belast met zakken en dozen, duwde een doos in mijn handen en maakte een beweging dat ik hem moest volgen. We gingen gelijk naar de tweede verdieping waar de bureaus keurig gerangschikt waren en diverse soldaten druk bezig waren met telefoons en papieren. Ik zette mijn doos neer, liep naar beneden waar alles prima in orde was. Ik zag niet meer die grote rotzooi van een paar dagen geleden. Ik vond dat de geallieerde soldaten plezieriger waren dan de Duitsers die altijd streng waren en weinig lachten. Ik kreeg van tijd tot tijd chocoladerepen van de geallieerden, mocht films zien in de ruimte naast het hotel dat als kantine diende. Ik liep naar buiten en na een kijkje in hun tanks en vrachtwagens, met kogels en handgranaten op de vloer, ging ik naar de achterkant van het hotel. Hier was een veldkeuken ingericht. Er waren diverse vrachtwagens volgeladen met potten en pannen. Ook waren er tenten waar koks bezig waren met koken.

Moeder kwam me ophalen en vond me in de veldkeuken. Het was weer tijd om terug te gaan naar Den Andel. We maakte aanstalten om te vertrekken. Moeder zag iets dat ze moest bekijken. Een kok was bezig een grote theeketel om te gooien om het vocht in het gras te

laten wegllopen. Moeder sprak met de kok. Hij schudde zijn hoofd. Moeder bleef praten, nog meer schudden, weer gepraat maar uiteindelijk kon moeder iets uit de pan drinken. Ze had in jaren geen thee gedronken en hier gooiden ze het weg. Na nog wat heen en weer gepraat, bleek later dat ze de kok probeerde wijs te maken dat hij niets weg moest gooien. Geef het aan de mensen in het dorp. De volgende dag stond er een schildwacht voor het hotel en een schildwacht voor de veldkeuken.

De daarop volgende dag weer terug in Warffum in de late avond. Een vriendje vertelde me dat ik iets heel interessants gemist had maar dat ik waarschijnlijk het de volgende dag ook kon meemaken. Kort na de bevrijding, waarschijnlijk de volgende dag, de politie of waren het burgers met behulp van de politie, vonden het nodig dat alle meisjes die met Duitsers uitgegaan waren, opgepikt moesten worden van hun huis en naar het gemeentehuis moesten lopen. Om ze te schande te zetten, liepen ze naakt over straat met hun kleren in hun handen. Aangekomen op het gemeentehuis werden ze kaalgeschoren. Daarna werden ze weer op straat gezet waar ze zich konden aankleden om naar huis te lopen. De volgende dag moest ik beslist naar het gemeentehuis, toendertijd gelegen aan de Oosterstraat 12. Diverse rijen mensen waren al aanwezig om niets te missen. Na een tijdje wachten, riep iemand: 'Ze komen er aan'. Tot mijn grote teleurstelling was de situatie helemaal veranderd.

De moeders van Warffum vonden het niet nodig dat er naakte meisjes door het dorp liepen. De jonge kinderen hoeven dat niet zien was hun opinie. De meisjes werden nu opgepikt met een auto en met hun kleren aan naar het gemeentehuis gebracht. Toch nog wel kaalgeschoren en naar huis lopen. Dit duurde misschien twee dagen, er waren niet veel meisjes die in aanmerking kwamen voor deze 'schandewandel'.

Nu de honger en de oorlog voorbij waren, moesten we terug naar Amsterdam. Het duurde diverse weken voor de verbinding van de stad Groningen naar Amsterdam hersteld was. Moeder vond iemand met een auto die ons van Warffum naar de stad Groningen zou rijden voor een afgesproken bedrag. Aangekomen, dicht bij Groningen, maar toch nog vrij ver van het station, stopte de chauffeur en vertelde moeder dat hij niet verder reed ondanks het feit dat hij meer geld kreeg. Na wat heen en weer gepraat kwamen we uiteindelijk toch op het station aan en vonden een plaatsje in de reeds volle trein naar Amsterdam. We stonden gepakt als sardientjes in de vestibule van de trein. Het raampje in de deur was naar beneden om frisse lucht binnen te krijgen. Een jongen van ongeveer elf jaar oud hing uit het raampje. Zijn moeder vertelde hem dat niet te doen. Maar hij bleef uit het raam hangen met zijn volle gewicht op de deur. De deur vloog open. De knaap hing aan zijn armen aan het open raampje, iedereen bang dat hij van de deur zou vallen en op de spoorbaan terecht zou komen. Een man trok de deur dicht voor de jongen iets overkwam. Zijn moeder gaf hem paar knallen om de kop en schreeuwde. 'We hebben een oorlog en een hongerwinter overleefd en nu verlies je bijna je leven'. Ook ik kreeg te horen van mijn moeder: "Zie je wat er kan gebeuren als je niet naar je ouders luistert'.

In de jaren vijftig zijn we diverse malen terug geweest in Warffum. Willem Bos, de oudste zoon, heeft ons een bezoek gebracht in Amsterdam. In 1961 emigreerde ik naar Californië. Het duurde zestig jaar voor ik uiteindelijk weer terugkwam in Warffum. Het was augustus 2005 dat ik in Warffum was en rond liep op zoek naar bekende huizen. Een dame, tegengekomen op straat, bood ons hulp aan met het zoeken van het een en ander. Voordat

ik het wist zat ik in de voorkamer van Hanneke Pool koffie te drinken in dezelfde straat, Torenweg, waar ik zo'n zestig jaar geleden woonde. Sinds augustus heb ik, met de hulp van mevrouw Pool, via foto's en andere gegevens, mijn leventje van '44-'45 weer kunnen herleven en contact opgenomen met Willem Bos.

Het is nu op oudere leeftijd dat de hongerwinter in Warffum enorme betekenis heeft aangenomen. Als klein kind bekeek ik alles als een groot avontuur niet precies wetende wat er gaande was. Het drong toen niet tot me door dat vele mensen klaar stonden om ons te helpen. Sommigen via een organisatie anderen zonder enige vergoeding. Het was vrij simpel voor degenen die ons hielpen. Als een persoon hulp nodig heeft dan geef je dat toch, dat is niet iets waarover je hoeft na te denken was hun zienswijze. Warffum kan enorm trots zijn op hun grootouders en ouders die direct klaarstonden in een tijd van nood. Ik weet zeker dat de huidige Warffumers ondanks het feit dat de wereld enorm veranderd is weer klaarstaan in geval van nood. Hartelijk dank Warffum van al die hongerige kinderen. Velen hebben hun leven te danken aan de gastvrijheid van uw burgers. Eens een Warffumer - altijd een Warffumer!

René Renardel de Lavalette, 668 Windsor Drive, Benicia, CA 94510-3747, U.S.A.

Hotel aan de Noorderstraat waar bovenstaand verhaal zich deels afspeelt.